

LLIGA DELS DRETS
DELS POBLES

INDÍGENES

QUAN LA TERRA CAMINA

Edita: **Lliga dels Drets del Pobles**
Tiratge: **2.000**
Segona edició: **octubre de 2010**

Disseny
www.iosphera.com

Il·lustració portada
Xavier Salomó

Agraïm la col·laboració de les entitats:
**Departament d'Antropologia de la
Universitat Autònoma de Barcelona
Institut de Ciència i Tecnologia aplicada
de la Universitat Autònoma de Barcelona.
ODG – Observatori del Deute en la Globalització
IWGIA
MUGARIK GABE
Consorti per a la Normalització Lingüística**

Agraïm la col·laboració dels fotògrafs :
**Pedro Biondi, Ariel López, Romeu de Bruns, Josep Ramon
Giménez, Kelly Pozzebon, Ana Cotta, Leonardo Freitas,
Repórter do Futuro, Mongabay.com,
Mauro Iovinella, Sol Manzutti i Daniel Zanini.**

**LLIGA DELS DRETS
DELS POBLES**

La Lliga dels Drets dels Pobles, nascuda el 1977, és una associació que té com a objectius el reconeixement dels drets dels pobles, el foment de la cultura de la pau i la transformació social mitjançant la denúncia, la sensibilització i la recerca, i que amb la força del voluntariat treballa en xarxa amb altres entitats.

Ca l'Estruch, c/ Sant Isidre, 140
08208 Sabadell
Tel.: 93 723 71 02 Fax: 93 168 58 71
www.dretsdelspobles.org
info@dretsdelspobles.org

Aquesta guia forma part de la campanya:
"INDÍGENES, QUAN LA TERRA CAMINA"
i ha estat elaborada per:
**Marta Fernández, Elisenda Salomó,
Mònica Vargas i Montserrat Ventura.**

Més informació de la campanya al web:
www.indigenes.cat

Aquesta publicació s'ha elaborat i editat amb el suport de:

**Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament**

© Lliga dels Drets dels Pobles

INTRODUCCIÓ

Malgrat ser molt diversos, els pobles indígenes del món s'enfronten a unes amenaces semblants que posen en perill les seves cultures i el seu manteniment. Les comunitats indígenes han vist com els han arrabassat terres i recursos naturals, com han estat desplaçats i humiliats; han vist canviar, molt sovint de manera imposada, costums i formes de vida. Aquesta guia se centrarà en l'Amazònia on, tot i ser nombrosos, els pobles indígenes han acabat esdevenint una minoria.

El desconeixement que en tenim ha portat a una concepció sovint negativa dels pobles indígenes. Els avenços en antropologia i gestió de recursos, entre d'altres, estant demostrant, però, que els models de vida indígenes ofereixen contribucions molt interessants per a un desenvolupament sostenible de la selva amazònica. La intenció d'aquesta campanya és, doncs, desgranar cadascun dels aspectes pels quals estan lluitant aquests pobles i denunciar la seva situació de fragilitat davant el procés homogeneïtzador que representa la globalització tant des del punt de vista econòmic com cultural. Entre els aspectes més destacats es tractarà el dret a la terra d'aquestes comunitats; l'impacte socioeconòmic d'empreses multinacionals en territoris indígenes; la sostenibilitat mediambiental d'algunes activitats extractives a l'Amazònia i l'ús que els indígenes fan del medi ambient; els canvis en les cultures indígenes i les seves perspectives de futur.

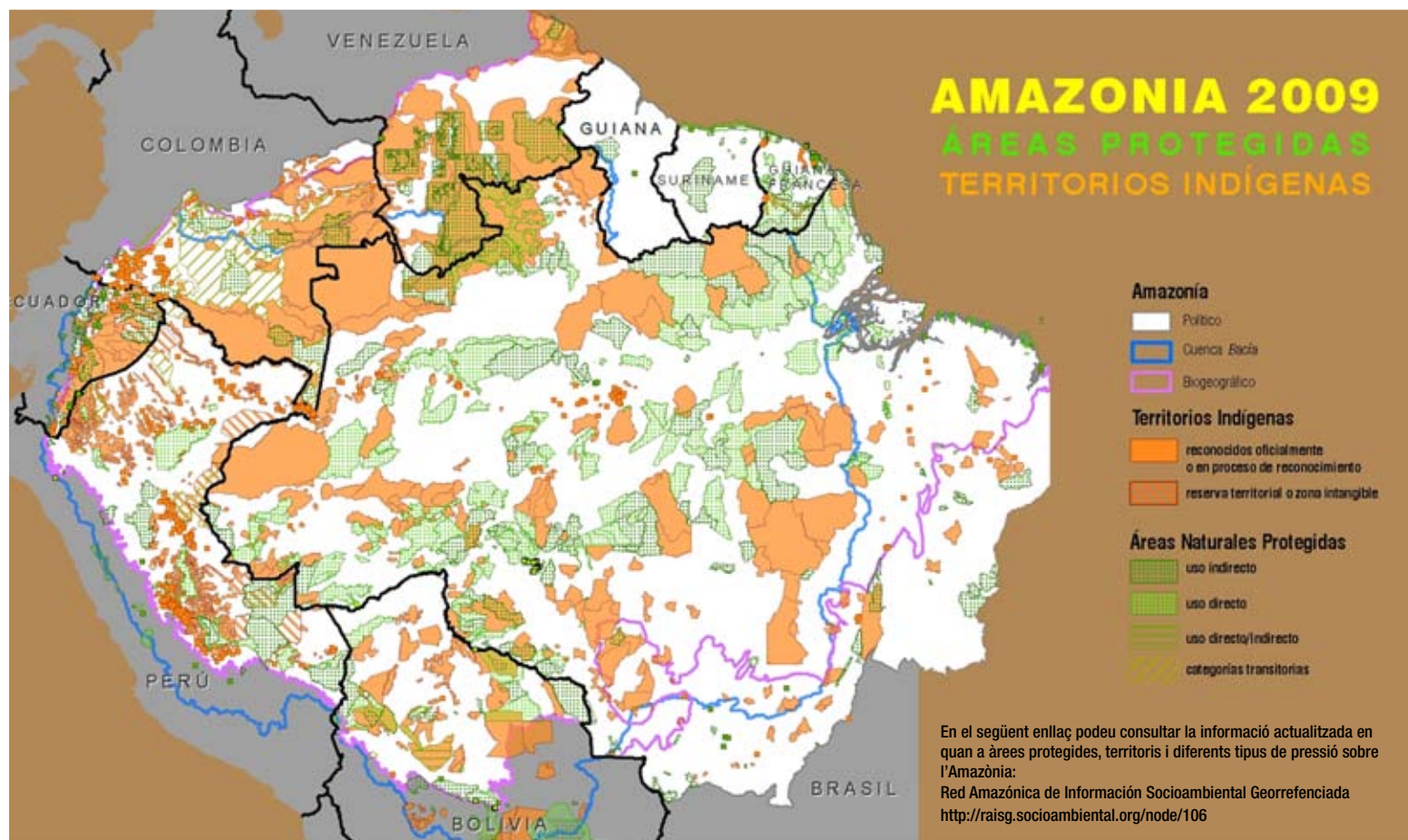
Reserva indígena de Xingu, Brasil
© Sol Manzutti

La població indígena actual es calcula en aproximadament uns 300 milions de persones que representen un 4% de la població mundial i viuen escampats en més de 70 països dels cinc continents. Aquests 300 milions es subdivideixen en aproximadament 500 grups ètnics. Dins de cada grup es distingeixen, a més, moltes cultures diferenciades, fins a arribar a unes 5.000. Aquestes 5.000 cultures són quasi el total de les que actualment hi ha en el món (el 95% d'aquest total).

DEFINICIÓ DE "POBLES INDÍGENES" DE LES NACIONS UNIDES

"Són comunitats, pobles i nacions indígenes els que, tenint una continuïtat històrica amb les societats anteriors a la invasió i precoloniales que es van desenvolupar en els seus territoris, es consideren diferents a altres sectors de les societats que ara prevalen en aquests territoris o en part d'aquests. Constitueixen ara sectors no dominants de la societat i tenen la determinació de preservar, desenvolupar i transmetre a futures generacions els seus territoris ancestrals i la seva identitat ètnica com a base de la seva existència continuada com a poble, d'acord amb els seus propis patrons culturals, les seves institucions socials i els seus sistemes legals."

José R. Martínez Cobo

Amazònia, Venezuela
©Ariel López

La proporció aproximada de població indígena en els principals països amazònics és, segons els censos de l'any 2008 (Font: CEPAL):

Bolívia: 53,5%
Brasil: 3%
Colòmbia: 2%
Equador: 52%
Perú: 40%
Veneçuela: 1,4%

Cal tenir en compte que són dades aproximades ja que hi ha comunitats indígenes que difícilment estan censades la qual cosa en fa molt difícil la seva quantificació i presència en les estadístiques oficials dels Estats corresponents.

01. ELS CANVIS A LES COMUNITATS INDÍGENES: PASSAT I PRESENT

QUI SÓN?

Quan parlem de pobles indígenes ens referirem al concepte que va proporcionar el relator de la Subcomissió de Prevenció de Discriminacions i Protecció de les Minories de les Nacions Unides, José R. Martínez Cobo, ja que és una de les més utilitzades.

La definició incideix en tres aspectes clau: primer, la continuïtat històrica d'aquests pobles abans de la colonització europea; segon, la seva actual posició no dominant en els estats on viuen, i tercer, l'autoidentificació.

ON SÓN?

Els aproximadament 300 milions de persones indígenes que existeixen estan repartits pel món. No només n'hi ha a les selves americanes i africanes, sinó que estan distribuïts pels cinc continents, inclosa Europa (que compta amb el poble sami o lapó ubicat entre els països de Finlàndia, Noruega i Rússia). En alguns països com Bolívia els indígenes són majoria. Tot i amb això la present campanya la centrem en els pobles indígenes de l'Amazònia. Segons els últims estudis geogràfics, l'Amazònia té una extensió de 7,8 milions de km² i comprèn una àmplia diversitat socioambiental, compartida per més de 370 pobles indígenes, nou estats nacionals i una població d'aproximadament 33 milions de persones.

La aldea Kuikuro de Ipatse
© Pedro Biondi/Abra

FENT HISTÒRIA: 500 ANYS DE RESISTÈNCIA

Quan es parla de l'Amazònia, massa vegades es tendeix a pensar en un territori que no té història, ja que no ha jugat un paper destacat en el colonialisme europeu d'Amèrica. Moltes vegades es menysprea com a territori poc important, tot i que si es mira bé es veurà que en alguns estats té molta importància, si més no territorial. A tall d'exemple, al Perú la selva amazònica representa el 60% del territori, el 40% a Bolívia o el 48% a l'Equador.

Habitualment l'Amazònia es considera un territori buit, amb molt poca densitat de població, cosa que legitima l'arribada de gent forana per explotar els recursos naturals. També és tendeix a veure l'Amazònia com un territori homogeni i es veuen les comunitats indígenes com un tot igual, sense diferències entre si. Per últim, també es considera una regió amb recursos naturals il·limitats, tant a la superfície de la terra com al subsòl.

Aquests mites no s'ajusten a la realitat, però ajuden a explicar les actituds que han tingut els colonitzadors de l'Amazònia. Aquestes actituds han arribat fins als nostres dies i encara molta gent i els estats de què depèn aquesta gran regió els consideren certs.

Les aldees del poble Kuikuro, en la regió de Xingu a Brasil, estan organitzades al voltant d'una plaça circular, des de fa centenars d'anys. Els últims descobriments arqueològics han revelat l'existència d'una xarxa urbana que marcava la planificació territorial d'una societat jeràrquica d'uns 50.000 membres, que va arribar el seu cenit entre els anys 1250 i 1650.

LA HISTÒRIA PER ETAPES:

- Es calcula que abans de l'arribada dels europeus, la població de l'Amazònia oscil·lava entre els cinc milions i mig i els set milions de persones, tot i que aquestes dades depenen molt de la font que es consulta. Era una població que, malgrat el que habitualment es pensa, no vivia aïllada, sinó que tenia força contacte amb el seu entorn. De fet, dades arqueològiques demostren que hi ha una continuïtat cultural entre comunitats de la selva i les de la serra des d'almenys el 3000 o el 4000 aC. De fet hi ha autors que asseguren que algunes de les cultures dels Andes eren originàries de la selva.
- És a partir del 1542, amb una expedició de Pizarro, quan es considera que Europa descobreix l'Amazònia i comença la colonització.
- Des dels inicis del colonialisme es va concebre la població originària o colonitzada com a éssers "diferents", "inferiors" i inclús "endarrerits". Aquest racisme d'arrel ètnica encara traspua a la majoria d'estats amb presència indígena. Avui es parla del genocidi patit per aquestes poblacions arran de la colonització. Evidentment les conseqüències per a les comunitats van ser molt negatives. En primer lloc, hi va haver canvis demogràfics que, segons alguns autors, van fer minvar la població en un 75%. Aquesta dràstica disminució va ser deguda principalment a les epidèmies i a l'ús de la violència per part dels colonitzadors. En segon lloc, una altra conseqüència d'aquest inici de la colonització van ser els canvis en la cosmovisió de les comunitats, ja que van incorporar parcialment creences i realitats culturals aportades o imposades per colonitzadors. Com és lògic, aquest canvi en la forma de veure el món farà desaparèixer o transformar sistemes culturals de gran riquesa i originalitat. Cal dir, però, que en aquests primers segles de conquesta l'Amazònia no viurà l'exploració econòmica que visqueren altres regions d'Amèrica.
- És a partir del s. XIX quan els estats nació comencen a veure les possibilitats econòmiques del territori amazònic. De mica en mica les activitats

extractives tradicionals van guanyant importància. Cautxú, resines, goma elàstica són productes que arriben a fer de la zona el primer producte mundial. És en aquesta època quan s'obren molts camins que produiran emigració i colonització: hisendes, fortins militars i missions catòliques comencen a ocupar gran part del territori i al cap d'un temps aniran arribant individus i empreses. Els estats comencen a incentivar l'emigració, especialment cap a l'Amazònia, per tal d'aconseguir així una vàlvula d'escapament per a camperols sense terra d'altres zones i per augmentar les reserves alimentàries per a consum intern. Aquesta forma de colonització no respectava les comunitats existents. Permetia l'accés a la terra dels colons sense gaire control i, fins i tot, incentivava l'exploració intensiva dels recursos agraris amb l'ús de tecnologia aliena. Això va tenir greus conseqüències en l'equilibri dels ecosistemes originaris. Alguns pobles indígenes van respondre fugint a indrets més remots i canviant de forma de vida; d'altres, en disminuir demogràficament, van acabar formant nous grups ètnics, i alguns altres van poder resistir més activament. En qualsevol cas, la situació actual és l'herència d'aquesta història. Tot i així, la forta organització comunal dels pobles indígenes els ha permès resistir segles de dominació i opressió conservant alguns dels seus valors fonamentals.

- Actualment estan sorgint veus que defensen la necessitat d'una compensació dels greuges que han patit la majoria de pobles indígenes al llarg de la història. Alguns juristes llatinoamericans estan denunciant que el genocidi vers aquestes comunitats continua present encara que es manifesta d'altres formes: invisibilitzant-los, ometent-los i no vetllant pels seus drets.

Delta Amacuro, Venezuela
©Ariel López

L'absència de dades sobre les condicions de vida dels pobles indígenes, els seus nivells d'ingrés, l'ocupació, l'accés als serveis bàsics sanitaris i de salut, pràctiques mèdiques tradicionals i accés a aliments dificulta que les administracions corresponents desenvolupin les polítiques apropiades per a la millora de la seva qualitat de vida.

SITUACIÓ ACTUAL

La situació actual dels pobles indígenes és variada i complexa. Alguns romanen en aïllament voluntari, altres viuen encara sota situacions de servitud amb organitzacions socioeconòmiques molt debilitades. Pobles transfronterers afronten amenaces vinculades amb la militarització, el tràfic de drogues i la sobreexplotació de recursos naturals. La seva fragmentació territorial no fa gens fàcil definir-ne els territoris. Altres pobles pateixen desplaçaments interns i es converteixen en majories en els barris marginals de les ciutats. En la majoria dels casos, però, el vincle amb l'ecosistema en el qual viuen continua essent vital i contribueix a definir les seves formes de vida, alimentació, vestimenta i cosmovisió. Tot i les dificultats per fer viable la noció mateixa de poble indígena, aquests pobles continuen en resistència permanent per al manteniment d'una forma de vida que els permet seguir vivint amb dignitat.

QUÈ ELS EMPARA?

El Conveni 169 de l'Organització Internacional del Treball sobre pobles indígenes. Aquest és el document normatiu específic més important ja que és l'únic instrument jurídic internacional vinculant que aborda els drets dels pobles indígenes i tribals. Va ser aprovat el 27 de juny de 1989 i va entrar en vigor el 5 de setembre de 1991 amb la ratificació de Noruega i Mèxic. A data d'avui ha estat ratificat per 20 països.

Aquest conveni estableix el dret dels pobles indígenes a controlar les seves pròpies institucions, definir les seves prioritats de desenvolupament i participar en la planificació, aplicació i avaluació de les polítiques i programes que els afectin directament. Els pobles indígenes passen de ser objecte de protecció a ser subjectes de drets. El conveni estableix el "dret a estar informats" i el "dret a la consulta prèvia, lliure i informada" per qualsevol activitat que es vulgui realitzar en terres indígenes o altres activitats sobre la població indígena. Aquests drets són sovint violats, no prou coneguts per les comunitats o permanentment ignorats —intencionadament— pels governs.

A més, el Conveni 169 incorpora la categoria jurídica dels drets col·lectius (denominats de tercera generació), els quals només poden exercir-se col·lectivament. Així, la comunitat indígena és un subjecte col·lectiu de dret públic i no una simple suma de subjectes individuals.

Espanya va ratificar aquest conveni l'any 2007 i quasi va passar desapercbut per a l'opinió pública. La ratificació, però, té implicacions directes sobre les activitats d'empreses espanyoles en territoris indígenes entre d'altres.

Forum social mundial, Belém 2009 © Kelly Pozzebon

DECLARACIÓ DE LES NACIONS UNIDES PELS DRETS DELS POBLES INDÍGENES

És el document més complet sobre els drets dels pobles indígenes. La seva proclamació per part de l'Assemblea General de Nacions Unides el 13 de setembre de 2007 ha estat l'última gran fita aconseguida per a l'avenç en el reconeixement dels seus drets. La Declaració, tot i no ser un text legalment vinculant, sí que està essent important a l'hora de guiar les agendes polítiques dels diferents estats i de l'Organització de les Nacions Unides.

Aprovada per 145 estats, amb 3 vots en contra (Canadà, Nova Zelanda i els Estats Units) i 11 abstencions, aquest document reconeix els pobles indígenes com a patrimoni comú de la humanitat que cal protegir. Defensa el seu dret a estar lliures de qualsevol discriminació. Els reconeix també el dret a la lliure determinació perquè siguin ells qui triïn la seva condició política, així com el tipus de desenvolupament econòmic, social i cultural més adequat. És precisament el dret a la lliure determinació el que ha causat l'oposició dels tres estats que hi han votat en contra. El fet que aquests pobles reclamin als estats la seva "lliure determinació" els espanta tant si és una "lliure determinació" política dels pobles indígenes o de qui sigui. Els estats volen limitar-la. I els moviments indígenes no accepten aquestes limitacions. Aquest és un dels punts clau de les converses. Així s'expressa, per exemple, la Segona Cimera de Pobles i Organitzacions Indígenes d'Abya

Yala (Argentina, novembre de 2005). Aquesta lliure determinació els permetria poder decidir la seva organització política per tenir el control de la terra, gestionar el seus recursos naturals, reivindicar la seva llengua, etc. Quan aquesta lliure determinació arriba als esquemes polítics essencials d'un estat, sorgeix clarament el conflicte. El fet que les poblacions indígenes representin, generalment, un percentatge relativament petit de la població fa més difícil pensar en la possibilitat de creació de nous estats.

Un altre aspecte a destacar d'aquesta Declaració és el relacionat amb el dret a la consulta de les poblacions indígenes en relació amb l'ús del seu territori. Així doncs, l'article número 32.2 determina que "Els estats celebraran consultes i cooperaran de bona fe amb els pobles indígenes interessats per mitjà de les seves pròpies institucions representatives a fi d'obtenir el seu consentiment lliure i informat abans d'aprovar qualsevol projecte que afecti les seves terres o territoris i altres recursos, particularment en relació amb el desenvolupament, la utilització o l'explotació de recursos minerals, hídrics o d'un altre tipus." Aquest és un dret d'especial rellevància en el moment actual d'expansió d'empreses extractives en territoris indígenes, del qual creiem que cal reivindicar fortament el seu compliment per tal de preservar el benestar d'aquestes poblacions.

San Francisco de Guayo,
Delta Amacuro, Veneçuela.
© Ariel López

En molts països, més del 50% de la població indígena viu a les ciutats. Durant les últimes tres dècades, els pobles indígenes s'han desplaçat de les seves terres tradicionals cap a zones urbanes buscant oportunitats educatives i laborals, però també, a causa dels abusos i de les violacions dels drets humans, principalment pel que fa als seus drets territorials i a la seva supervivència cultural.

Expropiació de terres indígenes a favor del grup empresarial per al Grup Romero per al cultiu de palma.
© Josep Ramon Giménez.

02. EL DRET A LA TERRA DELS POBLES INDÍGENES

LA TERRA NO ÉS NOMÉS UNA PROPIETAT

La nostra cultura està basada en un sistema econòmic que es fonamenta en la propietat individual. La concepció occidental sobre la terra es centra bàsicament en la idea que la terra és un bé, propietat d'un individu o un col·lectiu, que s'utilitza com a instrument per extreure'n els recursos i obtenir-ne un benefici econòmic. Aquesta manera d'actuar entra clarament en contradicció amb la concepció autòctona dels indígenes, que basen la seva subsistència en una agricultura d'autoconsum i treballen i aprofiten la terra per abastir la població de la seva comunitat. La terra no és només el sòl orgànic que trepitgen. És també la que nodreix les plantes, els animals, la que acull o amaga els esperits, la que organitza el seu espai, part essencial de la seva visió del món i de la seva identitat. Per als pobles indígenes, la seva vida depèn del territori; si en són expulsats o els és destruït, aquests pobles desapareixen.

Bona part dels recursos naturals es troben en territoris indígenes i esdevenen una font de conflicte entre els seus habitants, els governs i les multinacionals. Els estats i les grans empreses només tenen en compte la vessant econòmica de l'extracció dels recursos. Aquesta intromissió en les zones poblades pels indígenes té un impacte negatiu molt alt per als seus pobladors. Molts grups indígenes han desaparegut, i els que queden troben els seus territoris contaminats; la seva supervivència està constantment amenaçada.

El futur i la capacitat de desenvolupament dels pobles indígenes que viuen a l'Amazònia depenen en gran part de la seva capacitat de superar, amb la seva pròpia iniciativa, els greus problemes associats amb la propietat de la terra. Una investigació de l'Institut Internacional d'Anàlisi de Sistemes Aplicats augura que per a l'any 2030 seran necessàries 515 milions d'hectàrees més per a l'agricultura, biocombustibles i producció de fusta, cosa que augmentarà la pressió sobre els boscos i els territoris que ocupen aquests pobles.

Amazònia, Veneçuela
© Ariel López

L'AMAZÒNIA S'ESTÉN AL LLARG DE 7,8 MILIONS DE KM², GAUDEIX D'UNA GRAN DIVERSITAT AMBIENTAL I ÈTNICA COMPARTIDA PER 9 PAÏSOS.

- Hi viuen aproximadament 33 milions de persones.
- Hi trobem més de 370 pobles indígenes que representen 1,6 milions de persones.
- Les àrees protegides representen un 23,6% de tota l'Amazònia
- Els territoris indígenes oficialment titulats representen el 26,6% de l'Amazònia
- Sumant les àrees protegides i els territoris indígenes s'arriba al 45,9% de l'Amazònia (excloent els solapaments de territoris)
- Hi ha evidències recents de la presència estimada de 129 grups indígenes que viuen en aïllament voluntari.

Font:
RAISG www.raisg.socioambiental.org

PROTEGINT EL TERRITORI PROTEGIM ELS SEUS POBLES

La marginació i l'aïllament, així com les dificultats de comunicació i mobilitat, han fet que molts cops els pobles indígenes reaccionessin amb passivitat i resignació davant d'agressions al seu hàbitat i forma de vida per part d'empreses mineres, d'explotació de la fusta, petrolieres i més recentment del cultiu extensiu de palma. A més a més, fins ara els indígenes desconeixien les lleis dels seus governs i no podien defensar-se amb els instruments existents actualment. Per exemple, els processos d'expropiació i titulació de terres es caracteritzen per estar altament burocratitzats, i això suposa un coneixement dels mecanismes per fer-ne el seguiment i també un llarg espai de temps perquè siguin resolts. Així doncs, conèixer els instruments de defensa, els permet organitzar-se a nivell local i fer front a l'espoli al qual són sotmesos.

Actualment, els grups indígenes es troben organitzats i reclamen el dret a la terra, dret que els pertany històricament i que es remunta als seus avantpassats. S'han de prendre mesures per garantir el dret a usar les terres que no estiguin exclusivament ocupades per ells, però a les quals tradicionalment han tingut accés. L'ús del terme "terres" ha d'incloure el concepte de territoris, que cobreix la totalitat de l'hàbitat de les regions que els pobles interessats ocupen o utilitzen. Sovint, però, en les titulacions de terres a nom de determinades comunitats indígenes només se'ls ha permès comptar amb la terra pròpiament dita, l'estat ha establert que ni l'atmosfera ni el subsòl els pertanyia, i això ha provocat que les activitats extractives poguessin realitzar-se igualment.

Els grups indígenes reclamen als seus governs que assumeixin la responsabilitat de protegir els seus drets i garantir el respecte de la seva integritat. Els pobles han de participar en la formulació, aplicació i avaluació dels plans i programes de desenvolupament nacional i regional que poden afectar-los directament. Per part seva, els governs han de respectar la importància especial que per a la supervivència material i pel valor cultural dels pobles interessats té la seva relació amb les terres o territoris. Tenen dret a decidir les pròpies prioritats en el procés de desenvolupament, en la mesura que aquest afecti les seves vides, creences, institucions i benestar espiritual i les terres que ocupen, així com el dret a controlar el propi desenvolupament econòmic, social i cultural.

“A LA TERRA HI HA
TOT EL QUE CAL PER
SATISFER LES NECESSITATS
DE TOTS, PERÒ NO TANT
COM PER SATISFER-NE
L'AVARÍCIA D'ALGUNS”.
(GANDHI)

Deforestació a l'Amazònia, Pará, Brasil. © Leonardo F. Freitas

© Lliga dels Drets dels Pobles

Més de 100 companyies farmacèutiques estan finançant actualment projectes per estudiar els coneixements indígenes sobre plantes que encara usen.

San Francisco de Guayo, Delta Amacuro, Veneçuela. © Ariel López

Les llengües indígenes representen més de 4.000 de les 6.700 llengües que s'estima que existeixen a l'actualitat. Gran part de les llengües indígenes són considerades com a llengües en perill de desaparició, ja que presenten un alt risc d'ésser substituïdes per llengües dominants a final del segle XXI.

Reparació de vessaments mitjançant la crema in situ, alliberant tots els contaminants i dificultant-ne la seva recuperació del medi
© FECONACO, 2006

Les explotacions sempre comporten una gran quantitat d'emissions de contaminants. A l'aire s'emeten gasos com ara CO₂ i SO₂, principals causants de l'efecte hivernacle i de la pluja àcida. A l'aigua i al subsòl s'hi aboquen dioxines i derivats de l'ús del cianur, arsènic i mercuri entre d'altres.

La reparació de vessaments de cru mitjançant la recollida manual amb pals i cubells © FECONACO, 2006

El virus a la selva
© Josep Ramon Gimenez

Les emissions de contaminants provoca greus problemes de salut i el deteriorament de les condicions de vida a les poblacions indígenes d'aquestes zones. Estudis realitzat al Perú per part del Ministeri de Salut l'any 2005 han demostrat els elevats nivells de cadmi a la sang (molt per sobre dels admesos per l'Organització Mundial de la Salut) de les comunitats indígenes properes a les activitats extractives. L'Agència Americana de Protecció del Medi Ambient ha determinat que elevats nivells de cadmi a la sang són altament perjudicials per als pulmons, per a l'estómac (ocasiona irritacions greus) i per als ossos (provoca fragilitat), i, a més a més, l'Agència ha determinat que el cadmi i els seus compostos són cancerígens (carcinogènics) en éssers humans.

03. TRANSNACIONALS ESPANYOLES EN TERRITORIS INDÍGENES

DEPENDÈNCIA DELS COMBUSTIBLES FÒSSILS I GEOPOLÍTICA DELS HIDROCARBURS

Els rics del món consumeixen tant que les fronteres d'extracció de mercaderies o matèries primeres estan arribant als últims confins, en aquest cas, selva endins de l'Amazònia. Les economies riques mai han estat tan dependents de les importacions com ara. El consum de les societats riques, doncs, no es podria sostenir sense aconseguir a preus barats els recursos naturals dels proveïdors de matèries primeres.

“El petroli és un dels recursos que se situen com a element clau en la supervivència del capitalisme ja que, juntament amb el carbó i el gas natural, representen la font d'energia de les societats occidentals. Els hidrocarburs, i en especial el petroli, són uns recursos fàcils d'extreure,

transportar i utilitzar, molt eficients, amb una energia bastant concentrada i emmagatzemable de forma senzilla. Per totes aquestes raons ha sostingut el pilar fonamental del desenvolupament econòmic capitalista global, el creixement continu. Hi ha una dada que mostra aquesta lògica: en els últims 50 anys, la demanda mundial de petroli s'ha multiplicat per set.” (OMAL)

En la geopolítica dels hidrocarburs, es pot visualitzar com les zones de producció no coincideixen amb les zones de consum: en els països del Nord creix exponencialment el consum d'aquest recurs energètic i en els països del sud s'ha instal·lat la violència per impedir qualsevol trava a l'exportació de cru i gas. No és d'estranyar, doncs, que el control dels recursos petrolers hagi donat lloc històricament a multitud de guerres, invasions i dictadures. Tot i amb això, hi ha dos factors que poden acabar amb l'actual “era del petroli”: l'esgotament de les reserves i el canvi climàtic.

©Simone Ramella

TRANSNACIONALS ESPANYOLES I EL CONTROL DE L'ENERGIA

Les multinacionals espanyoles van desembarcar a l'Amèrica llatina als anys noranta quan estaven creixent fortament les polítiques neoliberals i van aprofitar el moment per iniciar la seva internacionalització.

A partir dels ingressos procedents de les seves activitats a l'Amèrica llatina, les multinacionals de l'Estat espanyol han escalat llocs a la llista de les corporacions més poderoses del planeta: el 2007 n'hi havia tres: Santander, Telefónica i Repsol YPF, entre les cent més grans del món.

A mesura que aquestes corporacions han incrementat any rere any els seus beneficis, les seves activitats han estat associades a un enorme rastre de greus impactes ambientals, socials i culturals sobre els pobles de les regions on s'han implantat.

ACTIVITATS EXTRACTIVES: LA PRIORITAT NACIONAL

Al mes de febrer de 2007, la viceministra de l'Interior del govern de Colòmbia justificava les activitats petrolieres dins d'una zona indígena amb les següents paraules: "Ningún colombiano se puede oponer a una decisión del Estado". És tan sols un exemple de la posició d'indefensió en què moltes vegades es troben els pobles indígenes davant de les prioritats polítiques dels governs de torn que marquen quin tipus d'inversions són les que calen al país sense tenir en compte ni els impactes per a la població que habita en zones properes a determinades activitats industrials o extractives ni la seva opinió.

El cas de les activitats extractives és especialment flagrant als països amazònics ja que el desenvolupament d'aquests projectes produeix principalment tres conseqüències: utilització de grans quantitats de terrenys, utilització de gran quantitat d'aigua pura i utilització de substàncies tòxiques. Les tres acaben deixant la zona, moltes vegades de gran biodiversitat, en un estat lamentable, i obliga les comunitats que hi vivien a buscar una altra zona per seguir subsistint. Les empreses i els estats nació són, però, els grans beneficiats de les activitats econòmiques d'extracció de recursos naturals, sense que això es tradueixi en un augment del benestar de tota la població del país corresponent.

EL CAS REPSOL YPF I L'IMPACTE SOBRE ELS POBLES INDÍGENES

L'actuació de Repsol YPF és un clar exemple dels impactes negatius sobre els pobles originaris que aquesta transnacional espanyola està generant a causa de les males pràctiques en els països amazònics on s'està instaurant. Segons estudis realitzats per part de l'Observatori de Multinacionals a l'Amèrica llatina, aquesta empresa està deixant greus seqüeles a tots els països llatinoamericans on opera i passa el mateix amb les seves empreses filials.

En aquesta figura es pot visualitzar els principals impactes de l'empresa Repsol YPF a l'Amèrica llatina, entre els quals un gran nombre són sobre la població indígena i el seu entorn natural.

EQUADOR

- Deteriorament ambiental en zones protegides: Parc Nacional Yasuní.
- Impacte sobre el territori indígena Waorani.

PERÚ

- Deteriorament ambiental pels continus vessaments del gasoducte de Camisea.
- Impacte sobre territoris indígenes dels pobles Ashaninka, shuar, Machiguenga, Ybes y Shipibo.

BOLÍVIA

- Deteriorament ambiental en zones protegides: Parc Nacional Madidi, Isiboro Sécure, Amboro i Aguargüe, Reserva de la Biosfera Pilon Lajas.
- Impacte sobre 17 pobles indígenes, majoritàriament sobre la comunitat guaraní.
- Impacte sobre la sobirania energètica boliviana: apropiació il·legal de reserves i fort lobby contra la nacionalització.

ARGENTINA

- Deteriorament en la Reserva Llancanelo i vessaments a les costes patagòniques.
- Impacte sobre el territori indígena Maputxe. Greu deteriorament de la salut de les comunitats Kaxipayí i Paynemil.
- Impactes laborals després de la privatització d'YPF.

Repsol YPF està rebent l'assessorament ecològic de l'Institut Smithsonian (Estats Units d'Amèrica) per tal de reduir al mínim els impactes ambientals de les seves actuacions. Si ampliem una mica més la informació però, sabrem que en els països amazònics on Repsol YPF opera no s'està respectant el Conveni 169 de la OIT que com a empresa espanyola està obligada a respectar ja que viola l'article número 15 que determina que les comunitats indígenes tenen dret a ser consultades sobre qualsevol activitat de prospecció o explotació dels recursos existents a les seves terres realitzada per part de l'Estat (en aquest cas, són terrenys que l'Estat ha concessionat a Repsol YPF). Segons aquest article, a més, "els pobles interessats hauran de participar sempre que sigui possible en els beneficis que reportin aquestes activitats i a percebre una indemnització equitativa per qualsevol dany que puguin patir com a resultat d'aquestes."

Aquest no és el modus operandi de la gran majoria d'empreses extractives que estan treballant actualment a l'Amazònia ja que habitualment es desmantella la propietat col·lectiva del territori, se n'exclou la població indígena afectada i s'eliminen les seves tradicions ancestrals. Al Perú, Repsol YPF està portant a terme exploracions petrolieres en regions amb presència de pobles indígenes aïllats voluntàriament o no contactats (lot de terreny número 39, al nord del país) amb el beneplàcit del Ministeri de l'Ambient del Perú que, a més, qüestiona l'existència d'indígenes aïllats. El debat per tant, no és només com actua la companyia sinó també si és lícit que treballi en territoris amb presència de pobles indígenes en aïllament voluntari.

Marxa indígena, Colòmbia
©Jorge Pinzón Cadena

A l'últim congrés de la Unió Internacional de Conservació de la Naturalesa (UICN), celebrat a Barcelona l'octubre del 2008, hi va haver la representació de líders indígenes americans, africans i asiàtics, que es van fer ressò de les protestes pel que fa a les mesures que estant adoptant els països contaminants per combatre el canvi climàtic. Entre les principals mesures es troben el comerç dels drets d'emissió o la creació de zones protegides d'on són expulsades les comunitats indígenes. Ara es parla de protegir els boscos, per això els governs donen concessions a companyies que facin aquests serveis en territoris indígenes i els científics creen àrees protegides en zones que els pobles indígenes sempre han conservat. Aquestes polítiques governamentals es porten a terme, de manera llastimosa i injusta, amb escassa representació dels pobles a qui afecten.

Forum social mundial, Belem 2009
© Kelly Pozzobon

04. LES RECLAMACIONS AMBIENTALS DE L'AMAZÒNIA

LA NATURALESA NO ÉS UNA MERCADERIA

El procés actual de recolonització consisteix a mercantilitzar la base de la vida: la biodiversitat, l'aigua, l'aire, la informació genètica dels pobles indígenes per a la biotecnologia i la manipulació genètica de les llavors... tot convertit en mercaderia. Fins i tot, s'ha creat un nou mercat anomenat "serveis ambientals" que s'ha convertit en una manera d'apropiar-se i lucrar-se de les funcions de la naturalesa. S'ignora per complet la interconnexió que hi ha entre els ecosistemes i les comunitats locals i indígenes. Des de la cosmovisió indígena no és propi anomenar "recursos naturals" a la naturalesa; per ells la naturalesa és molt més que un simple recurs.

Actualment, l'augment de la càrrega ambiental que té lloc a molts països llatinoamericans s'accentua perquè les empreses transnacionals fan en aquests països el que no poden fer en els seus. Així doncs, no és casualitat que el boom miner dels anys noranta a l'Amèrica Llatina

coincideixi amb les necessitats de desenvolupament des dels països del Nord o a l'Àsia, la Xina o l'Índia. Els ecosistemes han perdut la seva capacitat de regeneració, que s'hauria d'anar restituint a la mateixa velocitat i intensitat a què avança el cicle depredador.

Les comunitats indígenes organitzen protestes sempre que les multinacionals fan acte de presència a les seves zones, però la gran majoria de cops les seves queixes no serveixen de res. Els governs no sempre han invertit prou en polítiques educatives i, per tant, la comunitat indígena no té els recursos jurídics i legals per poder fer front a aquestes situacions. D'altres vegades el poder d'aquestes elits polítiques i d'aquestes multinacionals fan inútils tots els seus esforços.

Darrerament les comunitats ja no estan tan soles. Hi comença a haver moviments socials, especialment en el món ecologista o en la defensa dels drets dels pobles que entenen la seva lluita i els donen suport, convençuts que l'acció d'aquestes empreses no només afecta les comunitats que viuen a la zona, sinó que té conseqüències d'abast mundial.

Enfrontaments amb els cossos d'operacions especials a la ciutat de Bagua. ©Flickr

ELS FETS DE BAGUA (PERÚ)

El de 5 juny de 2009 els enfrontaments entre policies i indígenes a la ciutat de Bagua varen acabar amb una trentena de morts oficials. La selva amazònica portava gaire bé dos mesos en vaga general per la derogació dels decrets llei que obrien la porta encara més a l'explotació forestal i agropecuària i a l'apropiació de les aigües dels seus territoris. Les imatges de violència sobre la població indígena varen donar la volta al món. La pressió internacional sobre l'Estat peruà ha comportat que aquest es veiés obligat a garantir el ple respecte a l'exercici dels drets dels pobles indígenes al consentiment lliure, previ i informat sobretot d'allò que afecti les seves terres tradicionals, territoris i recursos. El mecanisme de consulta però està encara en el procés d'una implementació efectiva.

QUÈ ÉS UN TRACTAT DE LLIURE COMERÇ?

Un tractat de lliure comerç (TLC) consisteix en un acord comercial regional o bilateral per ampliar el mercat de béns i serveis entre els països participants. Bàsicament, consisteix en l'eliminació o rebaixa substancial dels aranzels dels béns entre les parts, i acords en matèria de serveis. Aquest acord es regeix per les normes de la Organització Mundial del Comerç (OMC) o per mutu acord entre els països participants.

PROCESSOS DE RESISTÈNCIA ECOLÒGICA INDÍGENA

A continuació exposem el principals processos a què s'han enfrontat i s'estan enfrontant comunitats indígenes i camperoles.

CONTRA ELS TRACTATS DE LLIURE COMERÇ (TLC):

Els principals eixos de treball contra els TLC estan relacionats amb la defensa de les llavors (sobirania alimentària) i el territori, ja que els TLC són la base legal dels grans projectes d'integració d'infraestructures, com el Pla Puebla Panamà o l'IIRSA (Iniciativa per la integració de la infraestructura regional sud-americana), que són les "venes" per on està previst que flueixi el comerç planificat en els TLC.

CONTRA L'EXPLOTACIÓ PETROLIERA:

En tots els països amazònics hi ha presència d'extraccions petrolieres, que van acompanyades de la degradació de la terra, l'aire, l'aigua, la flora i la fauna. La pèrdua d'accés a boscos i desforestació, la vulneració d'àrees protegides, les explosions exploratòries que provoquen la fugida d'animals i la reducció de reserves aquífères subterrànies, accentuen el canvi climàtic. Les zones del centre i del sud de l'Amazònia quasi no han desenvolupat activitat petroliera a causa, principalment, del fet que les poblacions que hi viuen van tenir l'oportunitat de visitar zones contaminades i d'escoltar testimonis de persones afectades.

CONTRA L'EXPLOTACIÓ MINERA:

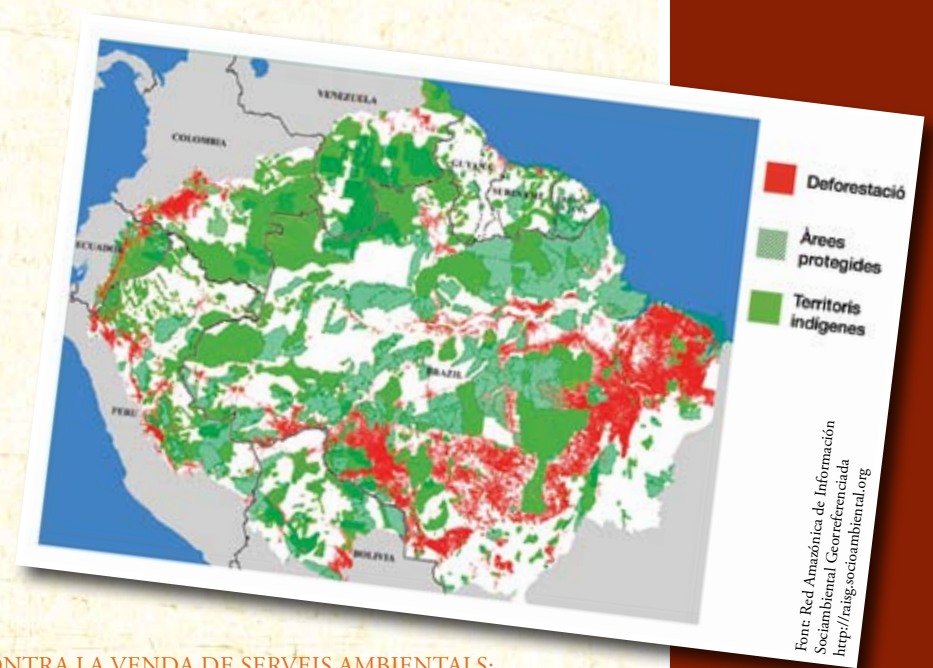
que comporta la degradació dels boscos i l'alteració de la morfologia del terreny, deixa al descobert material estèril, genera soroll, deixa pols i gasos tòxics a l'atmosfera, contamina aigües dels rius i subterrànies, etc.

CONTRA LA CONSTRUCCIÓ DE PRESES HIDROELÈCTRIQUES:

defensant l'argument del dret universal al lliure accés a l'aigua que tenen totes les comunitats, denunciant el desplaçament de població que suposa la construcció d'una presa i l'afectació en les aigües subterrànies del riu que hi desemboca .

CONTRA LES PLANTACIONS FORESTALS:

Aquesta activitat extractiva no només ocupa grans extensions de territoris indígenes i camperoles, sinó que, a més, exploten mà d'obra camperola. Igual que les altres indústries, la forestal posa en perill la seguretat alimentària d'aquestes poblacions, ja que la gran quantitat d'aigua i nutrients que demanen, més l'ús indiscriminat de plaguicides, empobreixen i erosionen la terra fins a tornar-la inservible. La desforestació que fa anys que està patint la selva amazònica, en aquests moments s'està frenant a causa de la crisi econòmica.

CONTRA LA VENDA DE SERVEIS AMBIENTALS:

Aquests serveis els presten empreses o ONG que mitjançant convenis amb les comunitats indígenes agafen el control i l'usdefruit dels seus territoris a canvi d'alguns "beneficis", com la construcció d'habitatges, centres de salut i/o educació i inclús se'ls ofereix diners en efectiu. Aquests serveis són noves maneres de colonitzar el territori i les cultures. Les comunitats han de renunciar a abastir-se dels seus propis recursos, amb la qual cosa perden pràctiques mil·lenàries com la caça, la pesca i l'ús de la fusta. Només els és permès, com a font de subsistència, el desenvolupament de projectes turístics. A més aquestes empreses tampoc estan assegurant la cura de la naturalesa, sinó que a través d'aquest mecanisme s'està privatitzant la naturalesa, la biodiversitat i la conservació.

CONTRA LES FUMIGACIONS DEL PLA COLÒMBIA:

Un altre dels efectes sobre el medi ambient a la selva amazònica són les fumigacions. Les principals comunitats afectades per la contaminació del sòl i de l'aigua, i amb afeccions a la salut causades per glisofat (herbicida molt tòxic utilitzat per les fumigacions del Pla Colòmbia), s'ubiquen a tot el cordó fronterer de l'Equador amb Colòmbia.

CONTRA L'EXTENSIÓ DE MONOCULTIUS QUE IMPLICA TAMBÉ DESFORESTACIÓ:

per exemple, els monocultius d'oli de palma estan desplaçant actualment milers de persones integrants de pobles indígenes a diferents parts del món. Aquests monocultius han tingut un fort creixement arran de la promoció dels agrocombustibles des dels països més enriquits.

MAPA DE DESFORESTACIÓ A L'ANY 2009

Segons unes medicions realitzades l'any 2008 la destrucció de selva ha passat de 3.433 km2 el 2007 a 635 km2 el 2008. Les xifres són orientatives, però almenys esperançadores ja que la selva amazònica va disminuir un 82% entre els mesos d'agost i desembre del 2008 en relació al mateix període de l'any anterior.

EL DEUTE I LA PETJADA ECOLÒGICA

Les queixes indígenes tenen la seva raó d'existir i demostren que la responsabilitat dels països industrialitzats va més enllà de les seves fronteres. Un indicador que ens pot ajudar a visibilitzar aquest efecte és la petjada ecològica, que vol mesurar la superfície necessària per mantenir un sistema econòmic. El càlcul de la petjada ecològica permet constatar la superfície que "utilitzen" els països industrialitzats per portar el ritme de vida actual. En el cas de l'Estat espanyol, per exemple, la petjada ecològica és tres vegades la seva superfície. (Font: Carpintero, 2002)

Com més petjada ecològica, més deute ecològic. Segons Joan Martínez Alier (2006), catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona "es comprova que hi ha un desplaçament dels costos ambientals del nord al sud. Llavors ens preguntem de qui és el subsòl del territori i de qui és l'atmosfera per dipositar-hi el diòxid de carboni que sobra. Per això reclamem el deute ecològic que el nord té amb el sud pel comerç ecològicament desigual, pel canvi climàtic, per la biopirateria i per l'exportació de residus tòxics. A part del cost monetari que comporta el deute ecològic és clar que és una qüestió d'ètica el que està en joc".

Vista aèria d'una mina a l'Amazònia al sud-est de Perú © Mongabay.com

La petjada ecològica és un indicador afegit definit com «l'àrea de territori ecològicament productiva (cultius, pastures, boscos o ecosistemes aquàtics) necessària per produir els recursos utilitzats i per assimilar els residus produïts per una població determinada, amb una manera de viure específica i de forma indefinida».

Deforestació de l'Amazònia / imatge satèl·lit, NASA

ALTERNATIVES PER A UNA GESTIÓ SOSTENIBLE DE LA SELVA

Tal com expliquem al llarg de la guia, enguany els indígenes ja no estan sols en les seves lluites. Un dels companys de viatge que dona suport a les seves reclamacions és el moviment ecologista. En aquest camp d'acció, doncs, estan sorgint nombroses campanyes des de diferents països per tal de preservar el seu hàbitat i entorn.

Una campanya que cal destacar per la seva incidència i novetat en el discurs és el "Yasuní, depende de ti", provinent dels moviments socials de l'Equador. Aquesta campanya està promulgant la proposta de poder resoldre de manera creativa una amenaça com és l'extracció del cru del projecte de la regió d'Ishpingo Tambococha Tiputini localitzat en una zona d'alta vulnerabilitat: el parc nacional Yasuní a l'Amazònia equatoriana, amb un efecte positiu per a la conservació de la biodiversitat, la reducció d'emissions del CO2 i el respecte als drets dels pobles indígenes i la seva manera de viure. El president de la República, Rafael Correa, ha assenyalat que la primera opció pel país es mantenir el cru al subsòl. Caldria, però, estimular la societat nacional i internacional per contribuir amb l'Estat equatorià en l'aplicació d'aquesta costosa decisió nacional. L'expectativa del govern és aconseguir per aquesta via el 50% del que obtindria d'extraure el cru d'aquest projecte. El procediment consisteix que l'Estat emeti bons per al cru que romandrà in situ, amb el doble compromís de no extraure mai aquest cru i de protegir el parc nacional Yasuní.

Altres experiències positives que s'estan donant a conèixer tenen a veure amb la gestió de la selva per part de comunitats indígenes, com és el grup Yacutaita del Perú, que està essent objecte de nombrosos articles i reconeixements ja que representen una de les poques experiències de conservació efectiva i participativa en una àrea protegida de l'Amazònia. Als anys 90 un grup de pescadors, amb suport de la Prefectura de la zona i algunes ONG, varen començar a cuidar i gestionar la reserva nacional de Pacaya, fins llavors depredada en extrem com la majoria de reserves de l'Amazònia, abandonades a la seva sort per part de l'Estat peruà. Els Yacutaita, doncs, no només van recuperar la fauna (peixos sobretot), sinó que van convertir la llacuna en un model de gestió a nivell nacional i internacional. A més estant generant riquesa a través de la seva comercialització i amb una empresa comunal de serveis ecoturístics. No ha estat un camí de roses per a aquest grup ja que la burocràcia estatal ha fet molt difícil el ple desenvolupament de totes aquestes activitats, però finalment ha arribat el fruit del treball realitzat.

YASUNÍ, DEPENDE DE TI
El Parc Nacional Yasuní és un dels llocs del món amb més biodiversitat. Només dins d'una hectàrea del Yasuní s'han trobat 644 espècies d'arbres. Hi ha tantes espècies d'arbres i arbusts en una hectàrea del Yasuní com arbres nadius per a tota Amèrica del Nord, estimat en 680 espècies. El 1989 el Parc Nacional Yasuní entra a formar part de la Reserva Mundial de la Biosfera, dins del Programa Home i Biosfera de l'UNESCO.

Amazònia, Veneçuela.
©Ariel López

Amazònia, Veneçuela. © Ariel López

Foto: cortesia Clemencia Herrera

05. GÈNERE I ÈTNIA: • INIQUITATS CREUADES

GÈNERE, UN ENFOCAMENT VÀLID PER ALS POBLES INDÍGENES?

La perspectiva de gènere és un element del llenguatge quotidià de les ONG actualment. Això no vol dir, però, que sigui un concepte compartit per tots i vàlid per a tothom. Angèlica Fauné, a la primera cimera de Dones Indígenes de les Amèriques, va formular una definició del gènere que ens sembla un bon punt de partida: el considera un “instrument conceptual operatiu” que fa possible mirar la realitat des d’una perspectiva que transcendeix l’explicació biològica de les diferències entre sexes i es concentra en la identificació dels factors culturals, històrics, socials, econòmics, entre altres, que diferencien homes i dones i que generen “condicions i posicions de desigualtat entre ells, amb la finalitat d’intervenir de manera eficaç en la seva modificació”.

Des de la visió indígena, s’ha debatut al voltant de l’enfocament de gènere aplicat a les seves poblacions i aquest ha estat vist sovint com una ingerència que “erosiona la cosmovisió indígena, que enfronta les dones i els homes, que desequilibra l’harmonia de la complementarietat dels sexes...”. Es pot pensar que la resistència i/o oposició dels pobles indígenes a mirar amb una altra perspectiva les relacions de gènere en el seu interior podria ser resultat de la forta reivindicació que estan realitzant al voltant de la seva pròpia visió del món. Aquesta revalorització de les seves cultures davant la cultura dominant que al llarg de la història els ha devaluat i considerat endarrerits faria, doncs, que es neguessin a reconèixer formes discriminatòries existents en les seves pròpies cultures.

INIQUITAT DE GÈNERE I D’ÈTNIA

Tot i el discurs de la complementarietat i dualitat indígena, preval encara, amb molt poques excepcions, les pràctiques d’exclusions i falta de reconeixement de les aportacions de les dones indígenes en els processos organitzatius i polítics dels seus pobles. Hi ha una clara divisió de gènere en termes de tasques políticoorganitzatives: més dones a les bases, en les revoltes, en els processos organitzatius i en treballs comunitaris com les mingues, però poques dones en la direcció. Moltes vegades els processos de presa de decisions interns no descansen en el consens, sinó que són realitzats de manera vertical, excloent-ne les dones i les persones joves.

Les cultures indígenes, com la resta, tenen una concreció particular de les relacions de gènere i tot i que és bastant comú trobar-hi una divisió de la feina bastant similar a la d’altres cultures, on les tasques de reproducció i cura de la vida familiar són responsabilitat de les dones mentre que les tasques de producció són assignades als homes. També és cert que, malgrat aquesta generalització, a la pràctica, en moltes cultures indígenes, especialment amazòniques, hi ha una distribució més equitativa de les tasques i major flexibilitat perquè les dones realitzin algunes tasques considerades a la nostra societat com a masculines, per exemple, tasques agrícoles o comercials. El en algunes cultures, les funcions assignades tradicionalment a la feminitat acostumen a estar molt valorades i també es permet a les dones complir funcions importants per a la vida material i espiritual de la comunitat, com a curadores, xamans, guies espirituals. No existeix, tot i així, la mateixa flexibilitat perquè els homes desenvolupin tasques domèstiques i de cura de la prole.

DONES INDÍGENES
AL CAPDAVANT
DELS SEUS POBLES:
CLEMENCIA HERRERA
És dirigent del Moviment Indígena de Colòmbia, va formar part de l’equip directiu de l’ONIC (Organització Nacional Indígena de Colòmbia). És del poble indígena Uitoto, de l’Amazònia colombiana, i vinculada al desenvolupament comunitari del seu territori. Nomenada recentment presidenta del Moviment d’Aliança Social Indígena Districte Capital (Bogotà) en el qual per primera vegada una dona arriba a la presidència. Impulsora del projecte Maloka intercultural, mujer, tejer y saberes, que té com a objectiu la generació d’ocupació a dones desplaçades pel conflicte que s’instal·len a Bogotà en una situació molt precària. Clemencia comenta que “en el futur, quan la pau arribi a Colòmbia, les dones retornaran amb les seves famílies als seus territoris tradicionals, però molt ben preparades, perquè segueixin afrontant el seu dia a dia”.

©Daniel Zanini

ALLI CAUSAY “BON VIURE”

En el passat Fòrum Social Mundial (Belém, 2009), celebrat a Brasil i caracteritzat per la participació i el lideratge dels moviments indígenes, es va fer ressò de les propostes concretes d'aquests col·lectius que reclamen l'alli causay – “bon viure” en quítxua, que explica en dues paraules un nou concepte de desenvolupament que ja ha estat recollit en les constitucions de l'Equador i Bolívia: viure bé, ni amb més ni amb menys diners, ni amb més ni amb menys propietats; sinó amb allò que es necessita per viure amb dignitat, amb oportunitats, amb capacitat d'incidir, d'opinar, de créixer, de proposar i aprendre. Són propostes concretes d'altres maneres de viure que plantegen models sostenibles de creixement, i fins i tot de decreixement si la situació ho demana. Són unes accions que d'entrada sobten perquè proposen canvis d'actitud radicals sobre com consumim i ens relacionem i que també es poden aplicar en les societats nord-occidentals.

Els “Yacu Tayta” – en quítxua “pares de l'aigua” - no només van recuperar la fauna (peixos sobre tot) sinó que van convertir la llacuna en un model de gestió. Enguany a més, estant generant riquesa a través de la comercialització dels peixos i de l'empresa comunal de serveis ecoturístics.
© Mauro Iovinella

06. ELS MOVIMENTS INDÍGENES

EL RESSORGIMENT INDÍGENA

És molt difícil generalitzar sobre el pensament i els anhels d'una varietat tan gran de pobles, malgrat això, veiem que tots tenen un fort sentiment d'identitat col·lectiva. S'identifiquen amb el seu grup ètnic, amb el qual comparteixen molt sovint llengua, formes de socialització i d'organització social i política. Aquesta identificació es produeix sobretot en l'àmbit local, però més enllà del seu grup immediat comparteixen també molts elements culturals, de formes de subsistència, de relació amb l'entorn... i actualment els uneix també el sentiment de pertinença al moviment global indígena. Senten molt clarament la diferència entre els que són indígenes - siguin del seu grup ètnic o no - i els que no ho són.

Els pobles indígenes lluiten pel respecte a la terra, per la conservació del medi ambient, per la dignitat humana. Denuncien l'agressió a la seva llengua i a les seves formes d'expressió cultural. Els han donat suficients raons per organitzar-se i despertar en el món globalitzat, el qual, malgrat tot, atorga un espai renovat a les reivindicacions dels pobles indígenes en diferents dimensions. La causa indígena avança, amb grans dificultats, però avança. Aquests pobles s'han organitzat i avui en dia trobem organitzacions indígenes molt fortes i amb presència internacional que treballen pels seus drets i que busquen canvis en la legislació internacional per aconseguir-los.

En els últims 15 anys han aconseguit que diferents organismes internacionals entenguin i acceptin la necessitat de reconèixer els drets dels pobles indígenes i la necessitat de legislar aquests drets.

UN FUTUR PER CONSTRUIR

En la conjuntura internacional present es fa difícil la inserció dels pobles indígenes, però no és impossible. Aquests pobles necessiten identificar quins són els temes més sensibles i d'alta vulnerabilitat, però també cal identificar quines poden ser les oportunitats de què podrien gaudir en el procés de globalització.

Un dels impactes favorables per a les comunitats indígenes podria ser l'accés a les noves tecnologies com a element per facilitar la cohesió i l'organització d'aquests grups, també el transport i l'accés a la salut, perquè, entre d'altres aspectes, incideixen positivament a millorar la vida de les comunitats tant en l'àmbit individual com en el col·lectiu.

El rescat dels coneixements i sabers ancestrals és crucial per a la inserció econòmica, social, política i cultural en la ciutadania moderna. El fet que la nova societat multicultural respecti i rescati el coneixement ancestral farà que sigui cada vegada més pròspera. Aquests coneixements i sabers dels pobles indígenes són tan actuals que només cal visitar una comunitat indígena per observar com es mantenen les tradicions per escollir l'autoritat o els rituals per iniciar la sembra, com preparen els aliments de manera ecològica o quins són els processos d'aprenentatge dels nens, els coneixements dels quals es transmeten de generació en generació. El que falta és que els estats donin un impuls més gran a aquesta dinàmica per tal de permetre la inserció en el mercat global i permetre que competeixin amb els seus propis coneixements, vestimentes, idioma, alimentació i identitat.

Fòrum social mundial, Belém 2009
© Kelly Pozzebon

APORTACIONS DELS MOVIMENTS INDÍGENES LLATINOAMERICANS

- Són portadors d'una societat i d'una cultura original, la qual cosa és una garantia de diversitat en tots els seus aspectes.
- Defensors d'una nova forma de relació amb els estats, molts dels quals ja han acceptat el caràcter pluriètnic en les seves constitucions, tot i que no en la pràctica real.
- Portadors d'una nova concepció de l'espai i del temps, en la qual el concepte de territori és clau per al manteniment de la vida, humana i no humana.
- Lluitadors contra els elements negatius de la modernitat capitalista, sense caure en el relativisme de la postmodernitat.
- Reivindicadors del diàleg de cultures.
- Així, el moviment indígena enllaça amb el moviment internacional altermundista.

PROJECTE DE LA LLIGA DELS DRETS DELS POBLES

Des de l'any 1993 la Lliga dels Drets dels Pobles dona suport a les comunitats indígenes chayahuitas de l'Amazònia peruana a partir de diferents projectes. Entre d'altres accions, inicialment es va fer costat a la realització de cursos per a promotors de salut comunals i posteriorment es van reforçar els sistemes de comunicació entre les comunitats (instal·lació de ràdios i altaveus).

Actualment s'està implementant aquest projecte d'enfortiment de capacitats dels líders indígenes.

NOM DEL PROJECTE:

"Desenvolupament de les capacitats de lideratge, gestió i governabilitat de les comunitats natives amazòniques dels districtes de Yurimaguas, Balsapuerto i Barranquita (Perú). Defensant el dret a participar en el nostre desenvolupament 2007-2011".

LOCALITZACIÓ:

Perú. Districtes de Balsapuerto i Yurimaguas del departament de Loreto i districte de Barranquita del departament de San Martín.

OBJECTIU:

Aquest programa promou l'enfortiment dels líders comunals (promotors de salut, animadors, estudiants, professors, autoritats) de 59 pobles amazònics, per tal que adquireixin la capacitat suficient per participar en els espais socials i polítics als quals tenen dret com a ciutadans. S'aprofitaran els plans participatius que està promovent el govern en les anomenades polítiques de descentralització perquè els líders facin sentir la seva veu en el disseny de polítiques socials, econòmiques i educatives adequades a les seves comunitats. Al llarg dels cinc anys que dura aquest programa es vol aconseguir que els líders puguin identificar oportunitats i potencialitats, i que puguin impulsar plans i projectes de desenvolupament comunitari, així com enfortir les seves organitzacions comunals (juntes comunals), amb la finalitat de poder resoldre problemes de salut, educació i producció de manera concertada. Així doncs, es busca l'apoderament de les comunitats i a la vegada els mecanismes per poder accedir al desenvolupament.

ENTITAT EXECUTORA DEL PROJECTE:

Misioneros de Jesús

PROJECTE EXECUTAT GRÀCIES A LA COL·LABORACIÓ DE:

l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament, l'Ajuntament de Sabadell, el Fons Català de Cooperació al Desenvolupament, l'Ajuntament de Castellar del Vallès i la Diputació de Barcelona.

© Lliga dels Drets dels Pobles

DEFENSORIA DE MUJERES

A partir del projecte s'han creat 4 defensories de drets humans on s'ofereix assistència legal, principalment, a dones víctimes de violència de gènere. El projecte està formant a diferents dones com a defensores de drets humans perquè cada comunitat o grup de comunitats pugui comptar amb una dona amb coneixements bàsics sobre la matèria.

© Lliga dels Drets dels Pobles

PROPOSTES D'ACCIÓ

- INFORMA'T A: WWW.INDIGENES.CAT
- INCORPORA'T EN CAMPANYES DE DENÚNCIA I SOLIDARITAT AMB ELS POBLES INDÍGENES DE L'AMAZÒNIA.
- REDUEIX TANT COM PUGUIS EL TEU CONSUM ENERGÈTIC. RECORDA QUE L'EXTRACCIÓ DE GAS, PETROLI I CARBÓ, AIXÍ COM LA PRODUCCIÓ D'AGROCOMBUSTIBLES COM EL BIODIÈSEL O EL BIOETANOL A GRAN ESCALA, AFECTEN DIRECTAMENT ELS TERRITORIS I DRETS DELS POBLES INDÍGENES.
- NO CONTRIBUEIXIS AMB LES EMPRESES QUE S'ENRIQUEIXEN AMB ELS CONEIXEMENTS ANCESTRALS DELS POBLES INDÍGENES (FARMACÈUTIQUES I DE COSMÈTICS), ABANS ASSEGURA'T QUE S'HA COMPENSAT A AQUESTS POBLES PELS SEUS CONEIXEMENTS.
- PRACTICA EL "BON VIURE" INDÍGENA I VIU AMB EL JUST I NECESSARI PER VIURE AMB DIGNITAT.

FONTS BIBLIOGRÀFIQUES

DADES

El Mundo Indígena 2008. IWGIA (Grup Internacional de Treball sobre Assumptes Indígenes): www.iwgia.org

Romero, G. **La globalización: una plataforma de exclusión de los pueblos indígenas.** Fondo Indígena, 2007. www.fondoindigena.org

Cunningham K., M.; Mairena A., D.; López, M.; Choque M., E.; Reátegui, J. i Sarango, L.F. **¿Qué está pasando con los derechos de los pueblos indígenas?** UNIFEM-UNICEF-OACNUDH, 2008

Mugarik Gabe. **Pueblos Indígenas – Herri Indigenak. CD de la campanya.** (www.mugarikgabe.org)

Ceinos P. **Minorías étnicas.** Integral monográfico, núm. 21, 1990

GÈNERE

Declaración de las mujeres indígenas del mundo en Beijing. Fórum ONG, Beijing, setembre del 2005

Calfo Montalva, M. i Fernanda Velasco, L. **“Mujeres indígenas en América Latina: Brechas de género o de étnia?”** Conferència del Seminari Internacional de Pobles Indígenes, CEPAL, Xile, 2005

Hernández, T. i Murguialday, C. **Mujeres indígenas, ayer y hoy. Aportes para la discusión desde una perspectiva de género.** Madrid: Ediciones Cátedra, 1992 (Col·lecció Hablan las Mujeres)

Mugarik Gabe. **Género y pueblos indígenas. Perspectiva de género en el trabajo de cooperación al desarrollo con los Pueblos Indígenas (CD).** Bilbao, 2004

Primera Cumbre de Mujeres Indígenas de las Américas. Declaració i pla d'acció. Oaxaca (Mèxic). 2002

MOBILITZACIONS INDÍGENES

Cabrero, F. **Pobles indígenes.** Barcelona. Editorial UOC, 2007

Casañas, J. (ed.) **La autodeterminación de los pueblos.** Barcelona. Icaria, 2008

García-Durán, R. **“Les aportacions alternatives dels indígenes latinoamericans”.** Papers d'Innovació Social, núm. 96 (Associació EcoConcern). Barcelona, 2008

R. Marzoa, R. i Dalmases, F. **“El Fòrum Social Mundial es reivindicat”.** Avui, 15 de febrer de 2009

ORGANITZACIÓ DE LES NACIONS UNIDES

Mikel Berraondo [coord.] **La Declaració sobre els drets dels pobles indígenes.** Punt i seguit.. Barcelona. Alternativa, Intercanvi amb els Pobles Indígenes, 2008

Conveni 169 sobre pobles indígenes i tribals en països independents. Organització Internacional del Treball, 1989

Unitat de Pobles Indígenes i Minories. OHCHR-UNOG Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides pels Drets Humans. Informació del Dia Internacional dels Pobles Indígenes del Món

ONU, **Fòrum permanent per les qüestions indígenes:** www.un.org/esa/socdev/unpfi/es/index.html

RECLAMACIONS AMBIENTALS I TERRITORIALITAT

Amazonia por la vida. Conservar el crudo en el subsuelo. Por el país, por el Yasuní, por su gente. Quito (Equador). 2008 www.amazoniaporlavida.org

A. Surrallés i P. García Hierro (eds.) **Tierra adentro, Territorio indígena y percepción del entorno.** Copenhague: IWGIA, 2004

Broederlijk Delen. **Territorios y recursos naturales: el saqueo versus el buen vivir.** Agencia Latinoamericana de Información. www.broederlijkdelen.be Quito (Equador). 2008

Beristain Carlos M., Páez D., Fernández I. **Las palabras de la selva. Estudio psicosocial del impacto de las explotaciones petroleras de Texaco en las comunidades amazónicas de Ecuador.** Bilbao. Hegoa, 2009.

CIDSE. **América Latina: Riqueza privada, pobreza pública.** Alai. Quito (Equador). 2009

Ortega M. **El deute ecològic espanyol. Impactes ecològics i socials de l'economia espanyola a l'estranger.** Brenes. Muñoz Moya Editores Extremeños, 2006

Tristán, R. M. **“Rebelión indígena contra «la venta» de bosques tropicales por derechos de emisión de carbono.”** El Mundo, 7 d'octubre de 2008

ECOPORTAL (Medio Ambiente y Ecología social): www.ecoport.net

TRANSNACIONALS

Gavaldà, M. i Carrión J. **REPSOL-YPF. Un discurs socialment irresponsable. Un estudi sobre la Responsabilitat Social Corporativa de la multinacional espanyola.** Àgora Nord Sud i ODG. Barcelona, 2007

Intermon-Oxfam. **La industria extractiva: pozos negros para los Pueblos Indígenas. Recomendaciones a Repsol YPF para la elaboración de una política y procedimiento de relación con Pueblos Indígenas.** 2007

Intermon-Oxfam. **Pueblos sin derechos. La responsabilidad de Repsol YPF en la Amazonía peruana.** 2007

Ministeri de Salut del Perú. **Evaluación de resultados del monitoreo del río Corrientes y toma de muestras biológicas, en la intervención realizada del 29 de junio al 15 de julio del 2005.** Informe núm. 1740-2005/DEEPA-APRHI/DIGESA. El Perú, MSP, 2006

OMAL y Paz con Dignidad. **Atlas de la Energía en América Latina y Caribe. Las inversiones de las multinacionales españolas y sus impactos económicos, sociales y ambientales.** Madrid, 2008 www.omal.info

Verger, A. **El sutil poder de les transnacionals. Lògica, funcionament i impacte de les grans empreses en un món globalitzat.** Icaria. Barcelona, 2004

organitza:

**LLIGA DELS DRETS
DELS POBLES**

amb el suport de:

**Agència Catalana
de Cooperació
al Desenvolupament**